

ירדנה כהן, מדברת בשפת התנועה / רוני דורי

עיתון הארץ, יום רביעי 24 במרץ 2010

ירדנה כהן, מחלוצות המחול העברי, תחגוג את יום הולדתה המאה בקיץ הקרוב וביום העצמאות תקבל את פרס ישראל על מפעל חיים. זה הזמן להיזכר איך הכל התחיל וגם לגלות מה היא חושבת על המחול העכשווי

כהן בתצלום מ-1998 תצלום: ירון קמינסקי

“יום אחד כשהייתי תינוקת ראיתי ג’ארה גדולה על המרפסת ונכנסתי לתוכה, ידעתי לדבר כבר, פתאום שמעתי את הקול של זלמן שז”ר (ידיד המשפחה), איפה נעלמה לי ירדנה, ופתאום הוא אומר: אני רואה שתי ידיים יוצאות מהג’ארה ורוקדות אל השמש. ואז הוא אמר, בעוד כמה שנים היא תהיה מחוללת ורקדנית. וכשקיבלתי את הפרס בתחרות המחול הראשונה ב-1937, מי עמד מאחורי הקלעים עם פרחים? זלמן שז”ר?”

כך מספרת ירדנה כהן, מחלוצות המחול העברי ואישיות מעוררת השראה, כלת פרס משרד התרבות למפעל חיים (2000). כהן, שנולדה בחיפה, תחגוג את יום הולדתה המאה בקיץ הקרוב. ביום העצמאות תקבל את פרס ישראל על מפעל חיים. בנימוקי הפרס כתבה הוועדה ש”כהן התבססה על המורשת הארץ-ישראלית בכלל והמורשת המקראית בפרט, וכן הושפעה מהמגוון התרבותי הרב של תושביה, עסקה כל חייה בקידום ופיתוח המחול. היא תרמה רבות בספריה ובמתן דוגמה אישית לקידום מוסדות המטפחים ומלמדים את המחול. כהן הקימה דורות של מחנכים בתחום המחול וממשיכה בעיסוקה עד היום”.

ואכן, בין תלמידותיה הרבות: מייסדת להקת המחול הקיבוצית, יהודית ארנון; מחברת הספר “הזמנה למחול”, צופיה נהרין; שושנה הירש, שמלמדת בסמינר “בית הכרם”; נעמי בהט ציון, ראש החוג למחול בסמינר הקיבוצים ועוד. ספרה הראשון, “בתוף ובמחול”, ראה אור ב-1963, וספרה השני, “התוף והים”, המגולל את סיפור חייה, ראה אור בשנת 1975 (שניהם בהוצאת ספרית פועלים).

נס הדרבוקה

“התחרות הארצית הראשונה של אמני המחול בארץ שנערכה אמש באולמי ‘מוגרבי’ בתל אביב נסתיימה בהפתעה גמורה”, נכתב בעיתון "הבוקר" באוקטובר 1937. “את הפרס הראשון קיבלה, לפי בחירת הקהל, הרקדנית החיפאית ירדנה כהן - רקדנית שהקהל התל-אביבי לא ראה אותה מעולם ואפילו את שמה לא שמע כמעט...”.

בעיניה של ירדנה כהן, “המחול מחולל את הכל”: לידה ומוות, צמיחה וקמילה, יופי וכיעור, שמחה ותוגה. הכל רוחש, מתנגן ומחולל במעגלים עד אין סוף. היא נולדה בבת גלים שלמרגלות הכרמל ומשהו מהמיית הים וגליו דבק בה. היא החלה לרקוד בילדותה, וכדבריה, “זה היה מובן לי שאני מדברת בשפת התנועה”; הוריה, היא מספרת, קיבלו את הדין בהכנעה. מצעירותה תרה אחרי יסודות התנועה המזרחית במחול, ולשם כך פנתה למעיינות הזמר המזרחי ויצרה את המחולות שלה לליווי כלי נגינה מזרחיים - תחילה תוף ואחר כך כינור, קנון וחליל.

בספרה “בתוף ובמחול” כותבת כהן על שנות לימודיה באקדמיה למחול בווינה ואצל הכוריאוגרפית גרט פאלוקה (תלמידתה של מרי ויגמן) בדרזדן שלפני מלחמת העולם השנייה, ועל שובה ארצה מתוך ידיעה ברורה שרק פה בארץ היא מסוגלת למצוא את עצמה כרקדנית. את המפנה בחיפושיה חולל התוף המזרחי מסוג דרבוקה. היא החלה ליצור ריקודים שנבעו ממשיכתה לשורשי המחול העברי ולאדמת ארץ הקודש ולסיפורי התנ"ך, בפרט הדמויות הנשיות מתקופת המקרא - הגר, תמנע, חנה משילה ועוד.

ירדנה כהן במחול “רשת זיכרונות” ב-1953

בד בבד לימדה התעמלות וריקוד בבית הספר לבנות בחיפה, שם התיידדה עם המשוררת זלדה שהקדישה לה את שירה “כרכום של שדות”. בשנים שלאחר זכייתה בתחרות המחול בתל אביב החלה להפיק חגיגות

וחגים בקיבוצים ברחבי הארץ; חג השבועות, חג הצלחתו של קידוח מים, חג הכרמים, וימי הולדת של קיבוצים - כל אלה היו תירוץ לעסוק במחול. היא היתה הראשונה שהוציאה את המחול אל מחוץ לתיאטרון הסגור, למרחב הפתוח, וחלק נכבד מהריקודים בקאנון של ריקודי העם הישראליים הם פרי יצירתה.

בשנות ה-60 החלה ללמד מחול באולפן קטן בשכונת הדר הכרמל בחיפה. את ריקודי הסולו שיצרה לעצמה, לעומת זאת, לא לימדה. "אני לפעמים חושבת שמחול שאני רוקדת אותו, רק אני יכולה לרקוד אותו", היא אומרת. "אפשר להעביר את הדמות אבל לא את חוויית הנפש העמוקה הזאת, וזה הפחיד אותי שזה לא יהיה עם כל הזרימה".

רצח בעיניים

כהן גם פיתחה שיטת טיפול באמצעות תנועה שהיא מכנה "המחול המשלים אותנו". יהודית ארנון, למשל, מרבה לספר שכהן הייתה אחת הדמויות שריפאו את נפשה לאחר ששרדה את השואה. "בכל אדם יש את אותו הטירוף הקטן", אומרת כהן ונוכרת במפגש עם ברברה, נערה חולת נפש שהייתה מאושפזת במוסד שהוזמנה להרצות בו: "ביקשתי לבקר את המטופלים, והרופאים הסכימו בתנאי שלחולה אחת לא אכנס בלי מאבטח, ואני התעקשתי: רק לבד. נכנסתי לחדר, ומולי עמדה נערה יפהפייה, שיער ארוך, עיניים כחולות אבל מלאות רצח, לו הייתה לה חרב ביד או רובה היא הייתה מוכנה לרצוח אותי, עמדתי מולה ופתאום היא החלה להתפשט, פתחה את כפתורי הסוודר וזרקה אותו, מבלי לדעת למה, עשיתי אותו הדבר, כך את כל פריטי הלבוש... עמדנו כמעט עירום ועריה זו מול זו ופתאום ראיתי שהיא עושה צעד אלי, בעיניה היו הרבה דמעות, אמרתי לה: ברברה, את תרקדי, תהיה לך משפחה, את תהיי בריאה. וכך היה. אני יצאתי מאושרת, המאבטח היה מעולף. והכל התקיים, היא חזרה לביתה בארצות הברית, רקדה הרבה שנים והקימה משפחה. תמיד אזכור אותה".

איך קרה שנסעת לאירופה ללמוד מחול?

"כשלמדתי בבית ספר גאולה בתל אביב החזון היה לעבוד. הגעתי לחדרה עם עשרה חברים, ועסקנו בייבוש ביצות ובקטיף תפוזים. פתאום בא חבר קיבוץ ואומר לי כך: 'ירדנה, את רוקדת יום ולילה בפינות של חדרה, תחת השולחנות, בסמטאות, בין העצים, רואים אותך רק רוקדת, החבר שמריה שלח אותי אלייך, וביקש למסור: מהורי בלוס אנג'לס אני מקבל הרבה כסף, זה מוקדש לך ללימוד, ואת תחזירי אותו פעם'. הכל בזכותו של אותו שמריה שאדם כמוהו לא היה ולא יהיה".

מה את זוכרת מדור המייסדים של המחול הישראלי?

"עם נועה אשכול לא היה לי קשר, אבל ידעתי מי היא. את ברוך אגדתי ראיתי רוקד בווינה והוא עשה עלי רושם אדיר, הריקוד פרץ ממנו. שרה לוי תנאי הייתה ידידתי, כל פעם שהיה לה ערב מחול אחת התלמידות שלי הייתה ניגשת אליה מאחוריה הקלעים לתת לה פרח. מאוד התרשמתי מיצירותיה, הן היו אמיתיות, מלאות רגש ועסקו בסיפור תנ"כי.

"יש בעולם בלי סוף אנשים, ויש לפעמים שאנשים באותה נשמה רק בצבע אחר, פועלים אותו הדבר מבלי להכיר. יש לי מחול אחד, 'בעלת האוב מעין דור', ונכתב במאמר עלי שחיקיתי בו את מרתה גרהם,

אני בכלל לא הכרתי אותה ולא ראיתי את החומרים שלה, אבל זה הדמיון שקורה כשאנשים נולדים עם נשמה דומה”.

על אמנות ואמונה

הריקוד, מתברר, אף הציל פעם את הקיבוץ מידי הבריטים. “פעם עשינו חזרות בחוץ, ליד יער בלפור”, מספרת כהן. “פתאום אני שומעת צעדים, כאילו גדוד גדול צועד, אני רואה את ‘הכלניות’, הבריטים, השבת השחורה, אמרתי להם: ‘אתם עם אוהבי התנ”ך, שבו ותסתכלו, זה ריקוד תנ”כי’. הם התיישבו, ואני שרתי בקצב העוד לחברים: ‘רוצו למשק, החביאו נשק’, ולבריטים אמרתי ‘זו מין כוריאוגרפיה, הם מקיפים את היער ומיד חוזרים’. פתאום עלתה בי המחשבה, מה יהיה אתי, מי יציל אותי. פתאום בא מישהו עם אופנוע ולקח אותי. יום אחד, כשסיפרתי את הסיפור ואמרתי שהעניין עם האופנוע נראה לי כמו סיפור אגדה שהמצאתי, קם בחור מבוגר עם שיער לבן ואומר לי: ‘ירדנה, זה אני הייתי על האופנוע’”.

מה דעתך על המחול הישראלי העכשווי?

“אי אפשר להגיד עכשווי, כי יש ויש. תמיד שמעתי מגילה (טולידאנו, יד ימינה של שרה לוי תנאי שהלכה לעולמה בשנה שעברה, ר”ד) פרטי פרטים על כולם כי לא יכולתי לראות כבר הרבה. אני יודעת שאוהד (נהרין) מאוד מחונן ומוכשר, וגם את רמי באר אני מאוד אוהבת”.

מי הם יוצרי המחול האהובים עלייך ביותר?

“בזמנו אהבתי מאוד את הלהקה היהודית של אודאי שנקר, וכמו כן הושפעתי מהסיפור של איזדורה דאנקן, כי אחותי תמיד כתבה עלי - ירדנה היא איזדורה דאנקן של המזרח. אמא שלי זכתה לראות אותה רוקדת. היא סיפרה שהיא היתה מלאת רגש, ושהיתה לה תנועה קלה. אולי בלי טכניקה כמו של היום אבל לפעמים יותר חשוב הביטוי והרגש. הטכניקה שתבוא אחר כך”.

במה, בעיניך, טמון עתידה של להקה כמו “ענבל”, למשל?

“אין לי רשות או זכות להגיד אם יש למישהו עתיד או לא, זה העתיד מראה בעצמו, וכל אדם שמאמין מאוד בדרכו ילך בדרכו. אמנות ואמונה, זה אותו השורש”.